

De bakkersvrouw van Wenen

Sharon Kurtzman

De bakkersvrouw van Wenen

Na de oorlog geeft de belofte die
Chana aan haar vader deed haar hoop

Vertaald door Ralph van der Aa

ISBN 978-90-492-0384-9

ISBN 978-94-023-2372-6 (e-book)

NUR 302

Oorspronkelijke titel: *The Lost Baker of Vienna*

Vertaling: Ralph van der Aa

Omslagontwerp: DPS Design & Prepress Studio

Omslagbeeld: © Arcangel/Shutterstock

Zetwerk: Mat-Zet bv

© 2025 Sharon Kurtzman

© 2025 Nederlandse vertaling Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

De vertaler wil graag Laura van Zon bedanken voor haar hulp bij de vertaling.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

Ter nagedachtenis aan mijn ouders

Mijn moeder, Evelyn Rothspan, die me heeft laten zien
hoe ik onvoorwaardelijk moet liefhebben

en

Mijn vader, Herman Rothspan, die me heeft geleerd
dat elke dag een cadeautje is

1

Zoe

Raleigh, North Carolina

Februari 2018

O p deze sterreloze winteravond hilde de wind door de straat en nestelde de kou die omhoogkwam van de stoep zich in de botten van Zoe Rosenzweig. Niet dat ze dat erg vond; ze hield van de winter. Van smoorhete zomerdagen werd ze vaak prikkelbaar. Ze morrelde in het donker met haar huissleutel. Het licht op de veranda was weer uit. Zoe stopte de tas met de sneeuwbol onder haar arm, draaide het slot open en drukte toen twee keer hard op de bel. Het kitscherige souvenir van de skyline van Chicago was een cadeautje voor haar grootvader, en ze had ook voor hem twee keer aangebeld, om aan te geven dat hij zich niet hoefde te haasten om haar te begroeten. Niet dat hij zich überhaupt nog ergens naartoe haastte sinds zijn beroerte.

‘Ik ben het!’ riep ze, terwijl ze zijn netjes opgeruimde bungalow in Raleigh in liep en haar sleutels in de misvormde schaal op het tafeltje in de gang gooide die ze twintig jaar geleden voor oma Tess had gemaakt.

‘Zoe, ben je terug van je reis?’ riep Katherine vanuit de keuken. De sterke, lieve Katherine was een stevige vrouw met grijze krullen, en van de thuiszorgmedewerkers die afwisselend opa Aron bijstonden was zij Zoe’s favoriet.

‘Ik ben meteen vanaf het vliegveld hiernaartoe gekomen.’ Zoe liet haar jas en rugzak op een keukenstoel vallen. ‘We hebben een nieuwe gloeilamp nodig op de veranda.’

Katherine droeg een schort van oma Tess; het groene met de citroenen. Zoe’s grootmoeder was een jaar geleden overleden, en Zoe voelde dat ze rode wangen kreeg doordat ze de thuishulp haar schort zag dragen. Ze zou tegen Katherine willen zeggen dat die het af moest doen, maar in plaats daarvan dwong ze zichzelf om te glimlachen. Ze herinnerde zichzelf eraan dat Katherine een godsgeschenk was, en het was maar een schort.

‘Hoe gaat het vandaag met hem?’ vroeg Zoe.

Katherine gaf niet meteen antwoord.

‘Wat is er?’

‘Hij was vandaag verwarder dan normaal.’

‘Kun je iets specifieks noemen?’ De huisarts van opa Aron had Zoe verzekerd dat zijn conditie tijdens haar reis normaal gesproken stabiel zou blijven.

Voordat Katherine antwoord kon geven, riep opa Aron: ‘Is dat mijn Zoe?’ De traptreden kraakten onder zijn voetstappen, en toen hoorden ze zijn pantoffels over de vloer slepen. Hij kwam de keuken binnenlopen in een blauwe pyjama en met netjes gekamd vochtig grijs haar. Het deed Zoe pijn om te zien hoe scheef zijn glimlach was door de beroerte die hij had gehad.

‘Je hebt al gedoucht.’ Toen Zoe hem een kus op zijn wang gaf, rook ze zeep met dennengeur.

‘Hoe *varen* Chicago en de rodeo?’

‘Het eten was geweldig. Eén foodtruck had alleen gerechten met kaas. Macaroni met kaas, mozzarellasticks, tosti’s en quesadilla.’ Ze telde mee op haar vingers.

‘*Mesjogge*,’ zei hij. ‘Blijf je eten?’

Ze keek op het klokje van de magnetron. Het was over negenen.

‘Je hebt drie uur geleden al gegeten, Aron,’ zei Katherine vriendelijk. ‘O ja. Dat *vas* ik vergeten. Ik *veet* niet *vat* hier aan de hand is.’ Hij tikte tegen zijn hoofd. Hoe ouder hij werd en hoe meer zijn dementie verslechterde, des te sterker zijn accent werd.

Zoe haalde de sneeuwbol tevoorschijn. ‘Voor jou.’

‘Ha!’ Hij schudde met het souvenir en een sneeuwstorm onttrok de zilverkleurige skyline aan het zicht. Verwondering zorgde voor een kinderlijke gloed op zijn gezicht, die verdween zodra de laatste glitter was neergedaald. ‘Ik heb als jongen geleerd dat de wereld in een oorlog op deze manier verdwijnt, maar dat hij nooit meer vordt zoals hij *vas*.’

Ze schrok van die uitspraak. Opa Aron had het vrijwel nooit over die tijd. Misschien bedoelde Katherine dat wel toen ze zei dat hij in de war was.

Hij richtte zich tot de thuishulp. ‘Heb je mijn telefoon gevonden?’

‘Sorry, nee,’ zei Katherine.

‘Vaar kan hij nou zijn?’ Opa Aron zette de sneeuwbol op een plank boven het gasfornuis, waar een rij andere op stond. Ze kwamen uit Los Angeles, Philadelphia, New York, Texas en Londen; alle plaatsen waar Zoe de afgelopen jaren voor haar werk was geweest. Het was een gewoonte tussen hen geworden, net als de sleutelhangers die haar grootvader vroeger altijd voor haar meenam van conferenties van de Grocers Association. Tijdens haar eerste jaren op de middelbare school had ze haar collectie aan haar rugzak gehangen. Op haar favoriete sleutelhanger, uit Seattle, stak de Space Needle af tegen een hemelsblauwe lucht. Opa Aron had haar verteld dat er een restaurant boven in die toeristische attractie zat. ‘Je kunt daar eten en eindeloos ver om je heen kijken. Misschien kun je er zelfs naar je ouders in de hemel zvaaien.’ Ze wist wel dat haar grootvader het goed bedoelde, maar toch zei ze tegen hem: ‘Ik ben geen klein kind, opa. Ik weet dat dat niet kan.’ Toch zou een heel klein deel van haar willen dat het mogelijk was.

Opa Aron zat aan de keukentafel en zei: 'Er staat cream soda voor je in de koelkast.'

Zoe pakte een blikje. Ze vond het geweldig dat hij nog altijd haar lievelingsdrankje bleef inslaan, ook al woonde ze hier niet meer. Toen ze de deur van de koelkast wilde dichtdoen, zag ze zijn telefoon naast een fles sladressing liggen. 'Kijk eens wat ik gevonden heb.' Ze gaf hem het toestel.

'Ah, geveldig.' Hij staaarde met gefronste wenkbrauwen naar het scherm.

'Wat is er?'

'Ik geloof dat ik midden tijdens een gesprek met Chana heb opgehangen. Ze belde vanaf het vliegveld.'

Ze verstijfde met het blikje aan haar mond en Katherine knikte alsof ze wilde zeggen: zie je wel?

'Nee, opa.' Zoe legde een hand op zijn arm. 'Je hebt mij gesproken. Ik belde je vanaf het vliegveld om te laten weten dat ik was geland.'

Hij concentreerde zich afwisselend op haar en de telefoon, terwijl hij zich inspande om het zich te herinneren. 'O ja, dat is ook zo.'

Dit was niet de eerste keer dat haar grootvader haar met zijn oudere zus verwarde, ook al was Chana al lang voor Zoe's geboorte overleden.

Zoe ging zitten. 'Hoe voel je je, opa?'

'Zoals een oude man zich voelt.' Hij gaf haar een knipoog om haar gerust te stellen. 'Je gaat elke dag meer op Chana lijken, veet je dat? Tvee schoonheden.'

Zoe kreeg er nooit genoeg van om te horen dat ze de blonde haren en amberkleurige ogen had geërfd van de oudtante met wie ze zich altijd merkwaardig verwant had gevoeld.

'Hebben jullie een foto van haar?' vroeg Katherine.

Aron staaarde Katherine aan alsof hij de vraag probeerde te begrijpen.

'Helaas niet,' zei Zoe.

Opa Aron richtte zijn aandacht op de sneeuwballen op de plank. Zoe stond op en gebarste naar Katherine dat die haar moest volgen.

Op de gang zei Zoe zacht tegen de thuishulp: 'Mijn grootvader, zijn zus en zijn moeder hebben de Holocaust overleefd. Foto's en familie-aandenkens zijn tijdens de oorlog verloren gegaan. Hij praat er niet vaak over. Ik weet dat ze twee Joodse getto's in Polen en een concentratiekamp hebben overleefd. Na de oorlog woonden ze in een vluchtelingenkamp en daarna in Wenen,' fluisterde Zoe. 'Een week voordat ze naar de Verenigde Staten zouden emigreren, overleed Chana tijdens een brand in het hotel waar ze werkte.'

'Wat vreselijk.' Katherine drukte een hand tegen haar borst.

'Zoe?' riep opa Aron.

'Ik kom eraan...'

'Praten jullie maar even met elkaar, dan maak ik zijn bed klaar,' zei Katherine.

'Daar ben je,' zei Zoe's grootvader toen ze weer bij hem aan tafel kwam zitten. Hij boog zich naar haar toe. 'Ik heb een geheim. Kan ik je vertrouwen?'

'Natuurlijk. Vertel maar.'

Arons ogen werden glazig toen hij zei: 'Chana en ik zullen elkaar snel weer zien. Ze zegt dat ze veilig zijn en dat ze haar *Cremeschnitte* voor me gaat bakken.' Hij boog zich dicht naar haar toe. 'Mijn zus is de beste bakker van de wereld. Ze creëerde taart en gebak die wel kunstwerken leken in een van de beste hotels in Oostenrijk. Het beste uit Wenen!'

Jeetje, hij was vanavond echt gefixeerd op Chana. Zoe wist dat haar oudtante er als meisje van had gehouden om te bakken, en dat de vader van opa Aron voor de oorlog een bakkerij had gehad. Ze had echter nooit eerder gehoord dat Chana een professionele bakker was geweest. 'Je zus werkte net als jij met eten?'

'Het was heel anders dan wat ik deed. Ik heb mijn hele leven met

etensvaren geleurd in familierestaurants en vinkels.’ Zijn voorhoofd was nat van het zweet. ‘Mijn zus bakte, net als onze papa.’

Werkte ze in het hotel waar de brand was geweest? ‘Wanneer, opa? Voor de oorlog of erna?’ Hoe was het mogelijk dat hij haar deze details nog nooit had verteld?

‘Sst. Dat Chana bakte moest geheim blijven.’ Hij hield een vinger voor zijn mond.

Zoe wist dat ze haar grootvader terug moest brengen in de realiteit, maar... Daar zat hij, met fonkelende grijsblauwe ogen, en hij had er in geen maanden zo gelukkig uitgezien. Haar schouders zakten in. Het weekend had haar gesloopt. Op de Midwest Food Truck Rodeo had ze belachelijke uren gemaakt en het had in Chicago onafgebroken gevoren. Ze had de hele vlucht naar huis geschreven en gereviseerd, en twee artikelen naar haar hoofdredacteur gestuurd. Ze wilde nu alleen nog maar bij haar grootvader zijn en ontspannen. Was het echt zo verkeerd om hem niet te corrigeren?

‘Ik zal het aan niemand vertellen. Je geheim is veilig bij me,’ zei ze ten slotte.

Hij fronste zijn wenkbrauwen. ‘Ben jij Chana’s dochter?’

Ze pakte zijn handen in de hare. ‘Ik ben Zoe. De dochter van je zoon Steven. Ik ben je kleindochter.’

Hij bekeek aandachtig haar gezicht. ‘Ja, Zoe.’ Hij legde een hand tegen haar wang en wees toen naar het blikje frisdrank. ‘Dat heb ik voor jou gekocht. Je bent gek op cream soda.’

‘Heel lief van je.’ Zoe gaf een kus op de achterkant van zijn hand. Ze was achtentwintig, maar had al genoeg verdriet gekend. Onbeantwoorde verliefdheid. Vrienden en vriendinnen van wie ze was vervreemd. En het afschuwelijkste verdriet van allemaal: de dood van haar ouders toen ze elf was. Ze vond het vreselijk dat ze haar grootvader aan de lijst moest toevoegen; haar enige familielid, dat vergat wie ze was.

Katherine kwam terug en zei: ‘Het is half tien.’

‘Bedtijd.’ Opa Aron kwam moeizaam overeind.

‘Ik kom zo welterusten zeggen,’ zei Zoe.

Toen ze weg waren, bekeek Zoe zijn belgeschiedenis. Hij was twee keer gebeld: door haar, nadat ze was geland op het vliegveld van Raleigh, en een paar uur eerder door een internationaal nummer. Als het iemand uit Europa was geweest, kon dat verklaren waarom hij vandaag zo in de war was. Ze belde het nummer terug.

Er nam een man op. *‘Hallo, das Kaiserin Hotel, womit kann ich Ihnen helfen?’*

De Duitse begroeting verraste haar. ‘Spreekt u Engels?’

‘Yes. U spreekt met het Kaiserin Hotel. Zegt u het maar.’

‘Ik ben gebeld door dit nummer en probeer te achterhalen door wie,’ zei ze.

‘Misschien was het een van onze gasten.’

‘Waar bevindt uw hotel zich?’

‘Aan de Kärtner Ring in Wenen.’

Ze had geen idee wie haar grootvader uit Wenen kon hebben gebeld. Ze woonde al vanaf haar elfde bij haar grootouders en kende al hun vrienden. Geen van hen woonde in Europa. Ze zette het gesprek op luidspreker en opende de website van het hotel. Een foto van een vorstelijk, roomkleurig gebouw vulde het scherm. Chic. Het leek meer op een paleis dan op een hotel.

‘Kan ik u ergens mee helpen?’ vroeg de man ongeduldig.

Haar hart begon sneller te kloppen en ze verbijsterde zichzelf met haar volgende vraag. ‘Kunt u me doorverbinden met Chana Rosenzweig?’

‘Een moment alstublieft.’ Toen: ‘Er verblijft hier geen gast met die naam. Kan ik u verder ergens mee helpen?’

Natuurlijk kon hij dat niet. Wat ze had gevraagd was bespottelijk. ‘Sorry,’ zei ze. ‘Het was vast een verkeerd nummer.’

Toen ze bovenkwam lag haar grootvader al in bed, met zijn leesbril op het puntje van zijn neus omdat hij een artikel las dat ze voor *Savouries* had geschreven, het gerenommeerde culinaire tijdschrift waar ze redacteur van was.

‘Fantastisch,’ zei hij. ‘Vie had gedacht dat gebraden kip iemands leven kon veranderen?’

‘Is dat wat je eruit hebt gehaald?’ Ze moest lachen.

‘Ik ben trots op je.’ Hij liet het tijdschrift op het bed vallen. Er stond een flesje op zijn nachtkastje met een slaapmiddel dat hem was voorgeschreven omdat hij zo slecht sliep.

Ze wist dat hij trots op haar was. Vroeger zei hij altijd tegen haar dat ze *bashert* schreef. Dat het voorbestemd was geweest dat ze zou gaan schrijven, al was ze daar de laatste tijd helemaal niet zo zeker van. Zoe’s carrière was in een stroomversnelling geraakt toen ze ertussen had weten te komen bij *Savouries*, maar de laatste twee jaar had de hoofdredacteur, Wes Donnelly, haar onbenullige verhalen laten schrijven, met titels als ‘De lekkerste gebraden kip van Amerika’. Ze vond het eng om om serieuzere opdrachten te vragen. Nadat ze haar ouders was verloren probeerde Zoe altijd conflicten te vermijden, al kon ze soms voet bij stuk houden en zich in dingen vastbijten. Een tijdje geleden had ze een verhaal geschreven over het effect van de klimaatverandering op de oesterteelt. Wes had tegen haar gezegd: ‘Hou het bij lifestyle. Daar ben je goed in.’

Ze streek het beddengoed van haar grootvader glad. ‘Ik moet gaan.’ Zijn ogen waren dicht en ze zette de verlichting op de stand die hij fijn vond.

‘Chana?’ vroeg hij zacht.

Haar adem stakte in haar keel. *Zeg tegen hem dat je Zoe bent!* riep alles in haar uit, maar ze kon het niet over haar hart verkrijgen de betovering te verbreken.

Opa Aron tikte met twee vingers twee keer tegen zijn borst en keek

haar verwachtingsvol aan. Zij maakte dezelfde beweging en hij ging ontspannen op de kussens liggen. Zoe en haar grootvader maakten dit gebaar al zo lang ze zich kon herinneren. Het was hun manier om *ik hou van je* te zeggen, en nu vroeg ze zich af of hij dat ook met zijn zus had gedaan.

Zoe liet zijn deur op een kier staan en trof Katherine in de huiskamer aan, waar ze was stond te vouwen. 'Zijn verwarring neemt toe,' zei Zoe.

Katherine vouwde een wit onderhemd en keek Zoe met een meelevende blik aan. 'Hij was een puzzel aan het leggen en zat in zichzelf te mompelen toen ik de lunch klaarmaakte.' Ze gebaarde naar de tafel in de hoek, waar de half afgemaakte puzzel van het Tottenham Hotspur Stadium op lag. 'Ik heb maar weinig opgevangen, maar hij leek in een andere wereld te zijn.'

'Ik zal morgen zijn huisarts bellen. Bedankt, Katherine.' Zoe pakte haar jas en rugzak en ging weg.

Ze maakte zich zorgen over haar grootvader tijdens de wandeling van een halve kilometer naar haar studio in dezelfde wijk, Oakwood. Ze had zich daar nooit helemaal thuis gevoeld. Niet voor het eerst zou ze willen dat ze de aftakeling van opa Aron kon tegenhouden, ook al wist ze dat dat niet kon.

De volgende ochtend haalde Zoe bij Walgreens opa Arons medicijnen en kocht ze de citroensnoepjes die hij zo lekker vond, toen Phyllis belde, de ochtendhulp.

'Het spijt me, ik heb slecht nieuws,' zei Phyllis.

Zoe klemde haar vingers om de snoepzak. 'Hij is toch alsjeblieft niet weer gevallen, hè?' Opa Aron had vorige maand een traprede gemist en had daar gelukkig alleen een blauwe plek op zijn heup aan overgehouden. Hij had niets gebroken.

'Nee, dat is het niet.' De thuishulp aarzelde en Zoe's gedachten scho-

ten alle kanten op. Was hij op een of andere manier van huis weggelopen en verdwaald? Ze moest ernaartoe. 'Ik vind het heel erg, Zoe.' Phyllis klonk somber. 'Hij is vannacht overleden. Waarschijnlijk een nieuwe beroerte.'

In de seconden tussen de mededeling en het moment dat ze volledig overspoeld werd door verdriet, had Zoe een merkwaardig vredig gevoel. Opa Aron was gestorven in de overtuiging dat hij zijn overleden zus had gesproken en dat hij veilig was, al had Zoe geen idee waarvóór.

2

Zoe

Raleigh, North Carolina

Maart 2018

Drie weken na de begrafenis van opa Aron stond Zoe in zijn keuken en keek ze kwaad naar de twee volle vuilniszakken in de huiskamer. Dagenlang had ze in het papierwerk van haar grootvader gezocht naar een beleggings- of bankrekening die over het hoofd was gezien. Tot dusver had ze niets gevonden.

Ze tikte op de folder van Hicks Makelaardij die op het aanrecht lag. Linda Hicks, die verderop in de straat woonde, was die persoonlijk een paar dagen na de *sjivve* voor opa Aron langs komen brengen.

‘Ik geloof niet dat ik wil verkopen,’ had Zoe tegen haar gezegd.

‘Denk erover na,’ zei Linda. ‘Deze buurt is heel erg in trek.’

Na de dood van haar grootvader had Zoe alle bezittingen van haar grootouders geërfd, inclusief de openstaande hypotheek van zestigduizend dollar op het huis. Ze was de helft van zijn spaargeld kwijt geweest aan de begrafenis, zodat ze alleen nog een paar obligaties over had ter waarde van nog geen vijftienduizend dollar. Omdat Zoe het huis wilde houden, had ze haar huisbaas gevraagd of ze de huur van haar studio mocht opzeggen, maar daar was hij niet mee akkoord gegaan. De advertentie die ze had geplaatst om het appartement onder te verhuren

had niets opgeleverd. Ze verdiende te weinig met haar werk, zelfs in combinatie met de bijlessen Engels die ze gaf aan middelbare scholieren. Ze had de boekhouder van haar grootvader om advies gevraagd, en die had gezegd: ‘Als je mijn dochter was, zou ik zeggen dat je moet verkopen als je niet ergens een vergeten beleggings- of spaarrekening vindt.’

Maar Zoe had het gevoel alsof ze de laatste verbintenis met haar familie zou verpatsen voor wat geld op haar bankrekening. Ze legde de folder in een la.

In de huiskamer liep ze naar de boekenkast, die vol stond met familiefoto's – de foto's met een warme, bruine tint van de bruiloft van haar ouders, een maffe foto van Zoe en haar ouders in de Bronx Zoo, andere foto's waar Zoe als klein kind op stond, en verscheidene ingelijste foto's van haar grootmoeder met de Snazzy Gals, haar seniorendansgroep. Zoe glimlachte toen ze zich hun gedetailleerde kostuums herinnerde. Lange jurken met lovertjes, smokingjasjes, en lieve hemel, een heuse verzameling roze en rode verenboa's. Ze streek met een vinger langs de versleten ruggen van opa Arons boeken. Hij was altijd gek geweest op goede detectives. Twee planken stonden vol met een collectie romans van Agatha Christie, van haar eerste boek, *De onschuldige moordenaar*, tot haar laatste, *Moord in de bibliotheek*.

Zoe ging de trap op naar de kamer van haar grootouders.

De stilte sneed diep in haar ziel. De kamer werd nog steeds gedomineerd door het donkere mahoniehouten tweepersoonsbed, de nachtkastjes en het dressoir. Ze streek met een vinger over een roos die in het hoofdeinde was gegraveerd; het hout was zo glad als een bloemblad.

Ze opende de kast en bleef even naar de overhemden en broeken van opa Aron kijken, die levenloos aan de roede hingen. Zoe bracht een mouw bij haar gezicht en rook de zwakke geur van nootmuskaat en kruidnagel van de favoriete aftershave van haar grootvader. De tranen schoten haar in de ogen toen ze zich herinnerde dat ze samen de spul-

len van haar oma hadden opgeruimd en ingepakt. De kleren van opa Aron konden nog wel een dag wachten.

Zoe trok drie volle dozen uit de kast die achterin stonden, met de bedoeling ze uit te pluizen. Waarschijnlijk zat er voornamelijk rotzooi in. In de eerste doos zaten allerlei verschillende dingen: oude bonnetjes, enveloppen vol foto's die lang voor het bestaan van mobiele telefoons waren gemaakt, en zelfs een gebarsten kidoesjbeker.

Uit een andere doos haalde Zoe een archiefmap. Ze ging op de grond zitten en maakte hem open. Haar naam stond in het handschrift van haar grootvader in blokletters op de voorkant. De datum die hij erbij had gezet was 26 februari 2018; de dag dat Zoe was teruggekomen uit Chicago. De dag waarop hij was overleden.

Opgewonden haalde ze de inhoud uit de map: een paar aan elkaar geniete geprinte A4'tjes en een kleine vergeelde envelop.

Met zwarte markeerstift stond bovenaan de uitdraai geschreven: *Belangrijk! Voor Zoe's toekomst.*

Na zijn beroerte was opa Aron dingen voor zichzelf gaan opschrijven om ervoor te zorgen dat hij ze niet vergat, op enveloppen en gele plakbriefjes die hij aan de koelkast en aan het aanrecht hing. Zoe bladerde de pagina's door. Het waren tijdschriftartikelen. Volgens de datum die in de hoek stond, had opa Aron ook deze op 26 februari geprint. Zoe had een knoop in haar maag van opwindning en verwarring terwijl ze een profiel van drie bladzijden scande van Martin Baking Company, een bedrijf uit Australië. Het artikel was in 2017 gepubliceerd, en er werd in beschreven hoe het bedrijf een jaar eerder was overgenomen door werknemers en over de hele wereld succesvol was geworden vanuit de thuisbasis in Sydney.

Zoe pakte een andere uitdraai, omdat ze wilde begrijpen waarom haar grootvader dit allemaal zo belangrijk voor haar had gevonden. Het tweede artikel was afkomstig uit het archief van het tijdschrift *Life*. Het was gepubliceerd in 1960 en ging ook over Martin Baking Compa-

ny, en dan vooral over hun populaire *Fudgies*, een koekje met een laagje chocola aan de buitenkant. Toen ze ze op haar telefoon googelde, werd haar scherm gevuld met foto's van de beroemde blauwe verpakking waar de chocoladewafeltjes in zaten.

Opa Aron had als vertegenwoordiger in de voedseldistributie gewerkt, en minstens één keer per jaar bracht hij Fudgies mee uit een delicatessenzaak in zijn verkoopgebied. Zoe ging naar de enige foto bij het artikel, van een man met een platte pet op zijn hoofd die en profiel gefotografeerd was en met een sigaret in de hand tegen een vrachtwagen van Martin Baking Company leunde. Door de rook was de foto nevelig. Het onderschrift luidde: *Henri Martin naast een vrachtwagen van Martin Baking Company, 1960.*

Zoe snapte niet wat deze artikelen of dit bedrijf met haar te maken hadden.

Ze richtte haar aandacht op de kleinere envelop en was benieuwd wat erin zat. Natuurlijk hoopte ze op een of andere boodschap van haar grootvader. In plaats daarvan vouwde ze drie vellen vergeeld papier open. Op het eerste stond een kleine zwart-witfoto, die wel iets weg had van een paspoortfoto.

Erboven stond gestempeld: 'Identiteitscertificaat ter vervanging van een paspoort – GELDIG VOOR ÉÉN REIS'. Eronder stond de naam Aron Rosenzweig.

'Ach jeetje.' Ze bracht het papier dichterbij haar gezicht. Dit was een officieel document en het fotootje was van haar grootvader, die toen nog een tiener was. De datum trok direct haar aandacht: 25 juli 1946.

Dit waren de reisdocumenten die opa Aron na de oorlog had gebruikt. Zoe's hand trilde. Ze had nooit eerder een foto van haar grootvader als tiener gezien. Ze hield een stuk geschiedenis in haar handen. De andere papieren waren ook reisdocumenten, van haar overgrootmoeder Ruth en haar oudtante Chana.

Er liepen rillingen over haar rug.

Het was niet alsof ze in de spiegel keek, maar wat haar grootvader altijd had gezegd klopte: er was een onmiskenbare gelijkenis. Zoe en haar oudtante hadden allebei een hartvormig gezicht, wijd uit elkaar staande ogen en een kleine neus. Zoe hield de foto dicht bij haar gezicht. Hun monden leken op elkaar, al was die van Chana breder en waren haar lippen gewelfder. En ze waren allebei blond.

Haar oudtante staaarde haar vanaf de foto vastberaden aan.

Het document was afgegeven door het Amerikaanse consulaat in Wenen. *Wien*. Op alle drie de documenten was de vertrekdatum hetzelfde: 25 juli 1946. Zoe probeerde zich te herinneren wat opa Aron haar had verteld over de dood van haar oudtante. Chana was een week voordat ze uit Wenen zouden vertrekken overleden. Rond 18 juli dus. Zoe las de rest van het document.

Naam: Chana Rosenzweig

Lengte: 1,62 m

Haarkleur: Blond

Kleur ogen: Bruingroen

Opvallende kenmerken: Littertekens op de borst

Geboortedatum: 21 januari 1927

Geboorteplaats: Wilno, Polen

Zoe wist al dat Wilno tegenwoordig Vilnius heette en in Litouwen lag, maar dat het in de Tweede Wereldoorlog bij Polen had gehoord. De laatste regel van het document luidde:

Vergezeld door: Aron Rosenzweig – Broer, Ruth Rosenzweig –
Moeder, Meyer Suconick – Echtgenoot

Naast elke naam stond een geboortedatum.

Echtgenoot?

Opa Aron had er nooit iets over gezegd dat zijn zus getrouwd was geweest. Volgens de datum die in het document stond vermeld was ze negentien. In de jaren veertig was dat niet te jong geweest om te trouwen. Tijdens een cursus van Joodse Studies had Zoe geleerd dat Holocaustoverlevenden die in vluchtelingenkampen verbleven op grote schaal trouwden en dat het geboortecijfer in de kampen in de eerste helft van 1946 enorm was toegenomen.

Als Chana inderdaad was getrouwd, waar was Meyer Suconick dan nu? Misschien was hij samen met haar bij de brand om het leven gekomen. Maar misschien ook niet? Zoe staarde uit het raam naar de eikenboom, die nieuwe knoppen had. Wellicht was hij iemand die nieuw licht kon doen schijnen op de geschiedenis van haar familie. Was het de bedoeling van opa Aron geweest dat ze deze man zou vinden? Ze liet haar ogen weer over Chana's reisdocument glijden om de geboortedata van haar reisgenoten te bekijken.

Volgens de geboortedatum die naast Meyers naam stond vermeld, was hij toen eenentwintig geweest, wat betekende dat hij nu... Teleurgesteld liet ze het papier zakken. Hij zou drieënnegentig zijn. Opa Aron was op zevenentachtigjarige leeftijd overleden.

Ze bekeek de andere reispapieren en vond nog een zwart-witfoto, die was vastgemaakt aan een van de pagina's. Voorzichtig maakte ze hem los.

Er stonden drie mensen op de korrelige foto: Chana, die er hetzelfde uitzag als op haar reisdocument, opa Aron, die nog een jonge tiener was en iets vasthield wat eruitzag als een oude voetbal, en een andere man, die ze niet herkende. Deze man was langer dan Aron en Chana, en Zoe schatte hem begin twintig. Hij had de lichaamsbouw van een worstelaar en zijn stevige biceps waren zichtbaar onder de lange mouwen van zijn overhemd. Opa Aron had een brede, jongensachtige grijns op zijn gezicht en Chana glimlachte flauwtjes, maar deze man keek somber.

Op de achtergrond van de foto zag ze een leeg stuk grond met hopen puin langs de rand, met daarachter een gebombardeerd gebouw. De man stak een hoekige kaak naar voren.

Zoe draaide de foto om, en op de achterkant stond: *Aron, Chana en Meyer, Wenen 1946.*

Meyer. Dezelfde naam als in Chana's reisdocument.

Zoe pakte het artikel uit *Life* erbij omdat ze het idee had dat er een gelijkenis was. 'Asjemenou!' zei ze. En óf ze een gelijkenis zag met de man die in het artikel tegen de vrachtwagen leunde. Ze hield de foto's naast elkaar en vergeleek ze aandachtig. Beide foto's waren een beetje wazig, en doordat Meyer zijn pet laag over zijn hoofd had getrokken kon ze zijn gelaatstreken moeilijk onderscheiden. Maar er waren wel degelijk overeenkomsten tussen Henri Martin en Meyer. Hun lengte. Hun lichaamsbouw. Hun hoekige kaken. Ze nam van beide afbeeldingen een foto met haar telefoon en maakte ze groter om ze beter te kunnen bekijken, maar de kwaliteit was te slecht.

Dit was gestoord. Deze foto's waren veertien jaar na elkaar genomen, en ontelbaar veel mannen hadden brede schouders en hoekige kaken. Toch zei haar intuïtie dat er een gelijkenis was. Het was hetzelfde gevoel dat ze had wanneer ze verhalen voor *Savouries* bedacht en op een idee kwam waarvan ze wist dat het een groot succes zou zijn.

Waarom had opa Aron haar deze envelop niet gegeven toen ze terugkwam uit Chicago? Was hij het van plan geweest maar vergeten? Of had hij gedacht dat hij meer tijd zou hebben? Was dat maar zo geweest. Ze zou vragen hebben gesteld, en misschien zou hij die hebben beantwoord.

Haar gedachten gingen terug naar de keer dat ze voor het eerst oorlogsverhalen van haar grootvader had gehoord. Ze had hem geïnterviewd voor een schoolopdracht voor maatschappijleer over familiegeschiedenissen. Ze was toen elf en haar ouders leefden nog.

Terwijl ze samen aan de keukentafel van Zoe's grootouders zaten, had opa Aron verteld dat hun gezin in juni 1941 in de richting van de Sovjet-Unie was gevlucht toen de Duitsers Oost-Polen binnenvielen.

‘Overal om ons heen vielen bommen,’ zei hij. ‘Er gingen heel veel mensen dood. Nadat we twee dagen op de vlucht waren, zat het Duitse leger ons op de hielen, zodat we ons gedwongen zagen om terug te keren naar Vilno. Uiteindelijk dreven de Duitsers ons samen in een getto. Ze hadden de hele stad in handen.’

Hij vertelde Zoe dat het gezin van september 1941 tot de liquidatie van het getto in het najaar van 1943 samen met anderen in een klein appartement had gewoond. Toen verborgen de Rosenzweigs zich samen met drie andere gezinnen op een zolder.

‘Mijn zus, Chana, hielp het verzet,’ zei hij trots, ‘en zij zeiden tegen haar dat als we ons op de binnenplaats meldden, we met de trein zouden worden afgevoerd naar de kampen of doodgeschoten zouden worden in Paneriai. De mensen kregen door wat er gebeurde vanneer andere getto's werden ontruimd. Ons gezin meldde zich niet op de binnenplaats.’ Hij klemde zijn handen zo stevig in elkaar dat zijn knokkels wit werden. ‘We gingen naar onze *malina*.’

Het viel Zoe op dat opa Arons accent steker werd naarmate hij emotioneler werd. ‘Wat is dat?’ vroeg ze.

‘De naam van onze schuilplaats.’

‘Hoe oud was je toen, opa?’ Ze hield haar pen steviger vast en dwong zichzelf bemoedigend te glimlachen, ook al sprongen de tranen haar in de ogen. Ze wilde de interviewstijl van Katie Couric kopiëren, die gasten in *Today* met een vriendelijke glimlach ondervroeg. Het werkte niet.

‘Ik was tvaalf. Het was het najaar van 1943.’

Hij was maar een jaar ouder geweest dan Zoe toen die hem interviewde. Toen ze zich probeerde voor te stellen hoe het voor hem moest zijn geweest, werd ze misselijk. Haar blik viel op haar cream soda, maar ze raakte het blikje niet aan. Ze zou vast moeten overgeven als ze ervan dronk.